

Δέν γνωρίζω ἂν εἰς τὴν παράλληλον πορείαν ποὺ βαδίζετε ἐκ νέου, θεωρίαν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου πράξιν, καὶ τί πράξιν τώρα, ἂν παρουσιάζεται ἀνάλογος ἐπιπλοκὴ ποὺ σᾶς ὀδηγεῖ στὴν μοναξιά.

Ἄλλ' ἂν συμβαίη αὐτό, ἰδὸν ἡμεῖς, ἀγαπητὲ συνάδελφε, σᾶς προσφέρομεν θερμὴ τὴν συντροφιά μας, σᾶς ἀνοίγομεν διάπλατα τὰς πύλας τῆς Ἀκαδημίας διὰ νὰ λάβετε θέσιν καὶ νὰ δράσετε ὑπὸ τοὺς ἡρέμους θόλους αὐτῆς εἰς περίβολον ἐλευθέρας σκέψεως.

Χαιρετίζω ἐκ μέρους τῆς Ὀλομελείας ἐγκαρδίως τὴν εἴσοδόν σας καὶ εὐχομαι, νὰ ἀποβῆ αὕτη εἰς ὄφελος τῶν ὑψηλῶν σκοπῶν τοῦ Ἰδρύματος.

*

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΥ

Μετὰ τὴν ὡς ἄνω προσφώνησιν τοῦ κ. Κωνστ. Τριανταφυλλοπούλου, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κωνστ. Τσάτσος**, παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα ὠμίλησε μὲ θέμα: «*Αἱ ἀντινομίαι τοῦ Πρακτικοῦ Λόγου*».

Μεγαλειότατε,

Ὑψηλότατε,

Κύριε Πρόεδρε τῆς Κυβερνήσεως,

Σεβασμιώτατοι,

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας,

Ἀγαπητοὶ συνάδελφοι, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Σᾶς εὐχαριστῶ θερμότατα, Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας, διὰ τοὺς φιλόφρονας λόγους Σας.

Πρὸς ὑμᾶς δέ, σεβαστὲ συνάδελφε, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ ἀκαδημαϊκὰ θέσμιμα, ἐδέχθητε νὰ μὲ προσφωνήσητε, ἐκφράζω τὰς πλέον εἰλικρινεῖς εὐχαριστίας μου. Τὰς περὶ τοῦ ἔργου μου εὐμενεῖς κρίσεις Ὑμῶν, χωρὶς νὰ ὑποτιμῶ τὴν ἐγνωσμένην κριτικὴν σας δεινότητα καὶ τὴν λαμπρὰν ἐπίδοσίν Σας εἰς τὰ θέματα περὶ τὰ ὁποῖα τοῦτο στρέφεται, ἐπιτρέπατέ μου νὰ τὰς ἀποδώσω πρὸ παντὸς εἰς τὴν μακροχρόνιον φιλίαν καὶ τὴν ἀγάπην, μὲ τὴν ὁποίαν πάντοτε μὲ περιεβάλατε. Πιστεύσατε δὲ ὅτι ἡ ἐκ τῶν αἰσθημάτων σας αὐτῶν προσγινομένη μοι τιμὴ εἶναι δι' ἐμὲ πολυτιμότερα ἀπὸ οἰονδήποτε ἔπαινον, ἔστω καὶ ὅταν προέρχεται, σεβαστὲ καὶ ἀγαπητὲ συνάδελφε, ἀπὸ Ὑμᾶς.

Εὐχαριστῶ ἐπίσης ἅπαντας τοὺς συναδέλφους χάρις εἰς τὴν ψῆφον τῶν ὁποίων παρέρχομαι σήμερον ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο, καθὼς καὶ τὴν Πολιτείαν ἣ ὁποία ἐκύρωσε τὴν ἐκλογὴν μου.

Πρὸς δὲ τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα ὅστις ὑπέγραψε τὸ Διάταγμα τοῦ διορισμοῦ μου καὶ ὅστις ἠδύοκῆσε μετὰ τῆς Α.Υ. τοῦ Διαδόχου αὐτοῦ νὰ παραστῇ εἰς τὸν πρῶτον μου αὐτὸν ἀκαδημαϊκὸν λόγον ἐκφράζω εὐσεβάστως τὴν ἐκ βάθους ψυχῆς εὐγνωμοσύνην μου. Ἀποτελεῖ μίαν εὐτυχῆ στιγμὴν τῆς ζωῆς μου αὐτὴ κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ὁμιλήσω ὄχι μόνον ἐνώπιον τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντος τῆς χώρας μου, ἀλλὰ ἐνώπιον ἀνδρὸς ὅστις, πιστεύων εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ πνεύματος, ἐγκύπτει ἀδιακόπως, μὲ τὴν πολύτιμον συμπαράστασιν τῆς Ὑψηλῆς Συζύγου του, εἰς τὰ μεγάλα ἠθικὰ προβλήματα τοῦ αἰῶνος μας.

Αἰσθάνομαι βαθεῖαν συγκίνησιν εἰσερχόμενος εἰς τὸ Ἀνώτατον τοῦτο Ἰδρυμα, τὸ τεταγμένον νὰ διακονῇ εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ νὰ παραφυλάσῃ τὰς πνευματικὰς τοῦ Ἔθνους μας παραδόσεις. Τὴν συγκίνησίν μου ταύτην ἐπιτείνει ἡ παρουσία μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ σεβαστῶν διδασκάλων εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλω τὰ πρῶτα νάματα τῆς παιδείας, ἐξόχων ἐπίσης συναδέλφων εἰς τὴν πανεπιστημακὴν μου σταδιοδρομίαν καὶ τέλος πολυτίμων φίλων οἱ ὁποῖοι ἐξ ἀρχῆς εἰς κοινὸν μὲ ἐμὲ ἐπιστημονικὸν στίβον ἠγωνίσθησαν καὶ διέπρεψαν καὶ πρὸς τοὺς ὁποίους μὲ συνδέει, ἐκτὸς τῆς ἀνεπιφυλάκτου ἐκτιμήσεως, ὁ ἱερὸς δεσμὸς μιᾶς πολυετοῦς ἀδιαταράκτου ἀγάπης.

Ἡ παρουσία αὐτῶν ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὄλων ὑμῶν, ἀγαπητοὶ συναδέλφοι, μὲ ἐπαναφέρει εἰς τὰς πηγὰς μου, εἰς τὰ πρῶτα ἀγωνιώδη ἐρωτήματα τὰ γεννήσαντα ἐν ἐμοὶ τὴν δίψαν τοῦ ἔτασμοῦ καὶ τῆς ἐρεύνης. Κατὰ τὴν μακροχρόνιον πρὸς αὐτὰ πάλην, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἐπλάσθησαν καὶ διεμορφώθησαν τὰ μόνιμα ἐν ἐμοὶ κοσμοθεωρητικὰ σχήματα, μίαν οὐσιώδη πλευρὰν τῶν ὁποίων αἰσθάνομαι ὅτι ἔχω καθήκον νὰ παρουσιάσω ἐνώπιον Ὑμῶν. Ἀποτελεῖ τοῦτο μίαν οἰονεὶ ὑποχρέωσιν λογοδοσίας ἀπέναντι ἐκείνων οἵτινες διὰ τῆς ψήφου των μὲ προσεκάλεσαν, ὅπως παρεδρεύω μετ' αὐτῶν, πρὸ παντὸς δὲ ἀπέναντι ἐκείνων ἐξ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐνέκρυψαν κάποτε εἰς τὸ ἔργον μου καὶ γνωρίζουν τὰς βασικὰς μου θέσεις, ὅπως κατὰ καιροὺς ἠδυνήθην νὰ τὰς ἐμφανίσω δημοσίᾳ. Ἀποτελεῖ ὑποχρέωσίν μου νὰ ἐκθέσω πῶς ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν σκοπιὰν τῶν θέσεων αὐτῶν ἀντικρούζω ἤδη θεμελιώδη τινὰ προβλήματα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἐκεῖνα κυρίως εἰς τὰ ὁποῖα νομίζω ὅτι ὀφείλεται ἡ κρίσις τὴν ὁποίαν διέρχεται οὗτος σήμερον καὶ ὡς ἄτομον καὶ ὡς πολίτης.

*

Ζῶμεν εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἰδεολογίαι, ἀπολέσασαι τὴν ἦν ὄφειλαν νὰ ἔχουν αὐστηρὰν δομὴν καὶ κρυσταλλίνην καθαρότητα, διέρχονται μίαν

φάσιν συνεχούς αποσυνθέσεως και συγκρητισμοῦ· πᾶς δὲ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἐγκατα-
λελειμμένος εἰς τὰς ἰδίας του δυνάμεις, ἀγωνίζεται νὰ συγκροτήσῃ τὴν σκέψιν του,
ἀπὸ ποικίλας ἀκαθορίστους πηγὰς ἀντλῶν τὸ στίγμα τῆς πορείας του καὶ τὴν πίστιν
του, ὅπου ἀκόμη πίστις ὑπάρχει. Εἶναι ἐπομένως χρέος τοῦ συγχρόνου ἀθρώπου
νὰ λάβῃ θέσιν ἀπέναντι τοῦ χάους τῶν κρατουσῶν ἰδεῶν, δημιουργῶν ἀπὸ τὴν ἀκο-
σμίαν τοῦ παρόντος τὸν κόσμον τοῦ μέλλοντος.

Ἀλλ' ὁ κόσμος αὐτός, καθ' ὃ κόσμος ἰδεῶν, συγκροτεῖται, ὡς ὀργανικὴ ἐνό-
της, ἐκ τῆς διεπούσης αὐτὸν πρώτης ἀρχῆς ἢ, ὅπερ ταυτὸ ἐν προκειμένῳ, ἐκ τοῦ
τελικοῦ σκοποῦ εἰς ὃν κατατείνει. Αὐτὸν τὸν τελικὸν σκοπὸν ὁ ἄνθρωπος, εἴτε θεωρεῖ,
εἴτε πράττει, ὀφείλει νὰ ὑπηρετῇ, καθιστάμενος ἔλλογον ὃν μόνον καθ' ὃ μέτρον
ἔχει συνεχῆ συνειδησιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ καὶ ἠθικὴ προσωπικότης καθ' ὃ μέτρον
συνεχῶς ἐπιδιώκει τὴν πραγματοποίησίν του.

Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ τελικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, τοῦ σκοποῦ ὃ ὁποῖος δὲν εἶναι
περαιτέρω μέσον ἑτέρου σκοποῦ, ἀλλ' αὐτοσκοπός, ἀπόλυτος δηλαδὴ σκοπός, ἀπο-
τελεῖ ὡς ἐκ τούτου τὴν βασικὴν ἐνέργειαν παντὸς ἐλλόγου ὄντος ἢ ὁποῖα ἀποφασίζει
περὶ ὄλων τῶν πράξεόν του.

«Ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις καὶ τέχναις ἀγαθὸν τὸ τέλος», καὶ προσθέτει ὁ
Ἀριστοτέλης «μέγιστον δὲ καὶ μάλιστα ἐν τῇ κυριωτάτῃ πασῶν, αὐτὴ δ' ἐστὶν ἡ
πολιτικὴ δύναμις» (Πολιτικῶν Γ', 7 - 1282 β, 15).

Ὁ τελικὸς αὐτὸς σκοπὸς ἐκπληροῦται ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου.
Ὡς ἀθάνατος ψυχὴ θὰ ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος νὰ θέσῃ καὶ σκοποὺς πέραν τοῦ ἱστορικοῦ
χρόνου. Μὲ τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς δὲν ἀσχολούμεθα. Ἐκ τῆς ὑπάρξεώς των ἄλλωστε
δὲν θὰ ἤρετο, καθ' ἡμᾶς τοῦλάχιστον, τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει καὶ ἐπὶ γῆς
νὰ ἐκπληρώσῃ αὐτάξιον σκοπὸν καὶ αὐτὸν μόνον ἐν γενικωτάτοις θὰ ἐπισημάνωμεν.

Ἐν τῇ μακρᾷ παραδόσει τῆς φιλοσοφίας, ὁ σκοπὸς αὐτός, ἀπὸ ἄλλης σκοπιᾶς
ἐκάστοτε θεωρούμενος, προσέλαβε πολλὰς ὀνομασίας, τὰς ὁποίας δὲν θὰ χρησιμο-
ποιήσωμεν πρὸς ἀποφυγὴν ἐπικινδύνων παρανοήσεων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Πλάτων
τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὠνόμασε «τὸ ἀγαθὸν» καὶ ὅτι εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ
Fichte, Schelling καὶ Hegel τὸν ὠνόμασαν ἐλευθερίαν, πλησιάζοντες οὕτω
πρὸς τὸν Ἀπόστολον τῶν Ἑθνῶν ὅστις ὅ,τι ἀξιώτατον ἐπὶ γῆς ὠνόμασεν ἐλευ-
θερίαν. «Ὁδ' τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐκεῖ καὶ ἐλευθερία» (Β' Κορινθ. 3,17).

Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἐν χρόνῳ πραγματοποιήσεως τοῦ σκοποῦ
αὐτοῦ ἐνεργεῖ, πράττει. Πράξεις δὲν εἶναι αἱ μεταβολαὶ τῆς θέσεως του ὡς φυσικοῦ
ὄντος ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ, ἀλλὰ μόνον αἱ πρὸς σκοπὸν κατευθυνόμεναι ἐνέργειαι
τῆς ἐλευθέρως βουλήσεώς του. Αὐταὶ καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἔργα, καθόσον ἀποτελοῦν

πραγματοποιήσεις τοῦ τελικοῦ καὶ ἐπομένως τοῦ ἔχοντος ἀπόλυτον ἀξίαν σκοποῦ, «μετέχουν» τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦτο ὑπερβαίνουν τὸν κόσμον τῆς φύσεως, ὅπου, ὡς γνωστόν, ἡ διάκρισις ἀξίου καὶ μὴ ἀξίου εἶναι ἀσύλληπτος.

Αἱ πραγματοποιήσεις αὐταὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ δὲν ἔχουν καὶ δὲν δύνανται νὰ ἔχουν πληρότητα ἢ καθολικότητα. Ὁ ἐν χρόνῳ ζῶν ἄνθρωπος δύναται μὲν διανοητικῶς νὰ συλλάβῃ τὸν τελικὸν σκοπὸν εἰς τὴν ὁλότητα του, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὸ θεωρητικὸν τοῦτο νόημα, εἰμὴ ἀναλύων αὐτὸ εἰς μερικωτέρας ὀψεις ἢ τρόπους ἢ ἄλλως, ἀκριβέστερον, εἰς εἶδη. Οὕτω, βαδίζων τὸν δρόμον τῆς ἐπιστήμης συλλαμβάνει τὸν τελικὸν σκοπὸν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀπολύτου ἀληθείας ἢ βαδίζων τὸν δρόμον τῆς τέχνης τὸν συλλαμβάνει ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἰδεατοῦ κάλλους ἢ τέλος βαδίζων τὸν δρόμον τῆς κοινωνικῆς δράσεως τὸν συλλαμβάνει ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀπολύτου ἠθικῆς πράξεως τῆς στοιχοῦσης πρὸς τὸν ἀπόλυτον ἠθικὸν κανόνα. Ἐνῶ συνεπῶς διανοητικῶς συναιρεῖ ὅλας αὐτὰς τὰς μορφάς, τὰ εἶδη, εἰς τὸν ἕνα τελικὸν ἀπόλυτον σκοπὸν, ἀδυνατεῖ τὴν συναίρεσιν ταύτην νὰ καταστήσῃ βίωμα ἢ νὰ μετουσιώσῃ εἰς ἔργον.

Ὅσον ὁμως καὶ ἂν «πρεσβεῖα καὶ δυνάμει» ὁ τελικὸς σκοπὸς ὑπερέχῃ τῶν μερικωτέρων αὐτοῦ ὀψεων ἢ τρόπων, τῶν εἰδῶν, ταῦτα τὰ εἶδη, ἀκριβῶς ὡς ὀψεις καὶ τρόποι αὐτοῦ, ἔχουν καὶ αὐτὰ ἀξίαν ἀπόλυτον, ὀνομασθέντα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς φιλοσοφίας ἰδέαι ἢ, ἐπ' ἐσχάτων, καὶ ἀπόλυτοι ἀξίαι.

Εἰς ἔργα ἐπιστημονικὰ ἢ καλλιτεχνικὰ, εἰς ποιητικὰ ἔργα, εἰς ἠθικὰς πράξεις, εἰς πράξεις δικαίου, εἰς πολιτικὰς πράξεις, ἐκφράζονται ἐν χρόνῳ αἱ ἀπόλυτοι ἀξίαι, αἱ ἰδέαι. Ὁ συνεχῆς ἀγὼν διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν πάντοτε μεγαλυτέραν ἢ πληρεστέραν μέθεξιν τῶν ἔργων καὶ τῶν πράξεων εἰς τὰς ἰδέας τῆς ἀληθείας, τοῦ ὠραίου, τῆς ἠθικῆς, καὶ τοῦ δικαίου, εἰς αὐτὰ τὰ ἐκ τοῦ ἀπολύτου σκοποῦ εἶδη, ἀποτελεῖ τὸν ἐπὶ γῆς προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἐν χρόνῳ ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ὅπως εἶπε διὰ τοὺς αἰῶνας ὁ Ἀριστοτέλης, «ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἀθανατίζειν» (Ἠθικ. Νικομ. Ι', 7 - 1177β, 33).

Ὁ ἀρνούμενος τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς τοιοῦτου τελικοῦ ἀπολύτου σκοποῦ καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ εἰδῶν ὡς καὶ τὴν δυνατότητα νὰ κατευθύνῃ πρὸς αὐτὸν ὁ πράττων τὴν ἐνέργειάν του, ἀρνεῖται τὸν χῶρον ὅπου δύναται, μερικῶς ἔστω, νὰ μετουσιωθῇ ἢ ἰδέα εἰς πραγματικότητα. Ἀρνεῖται δηλαδὴ τὴν ἱστορίαν. Διότι μόνον ἢ πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν ἐνέργεια μεταβάλλει τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἀπλοῦν φυσικὸν γεγονὸς εἰς ἱστορικὸν γίγνεσθαι.

Ἡ πρᾶξις, ἀπογυμνωμένη ἀπὸ τὸ νόημα τὸ ὁποῖον ἀποκτᾷ ἐκ τῆς τοιαύτης συσχετίσεώς της πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν, μόνον ἐν κίνητρον θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ,

τὸ ἡδὺ καὶ τὸ μὴ ἡδὺ, ὁπότε ὁμως θὰ ἐξηγητλεῖτο εἰς τὴν φυσικὴν τῆς ὑπόστασιν ἢ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ θὰ διείπετο ἀπὸ μόνῃν τὴν φυσικὴν νομοτέλειαν. Οὕτω ἄλλωστε ἀντιλαμβάνονται τὴν πράξιν αἱ πάσης μορφῆς ὑλιστικαὶ θεωρίαι καὶ δι' αὐτὸ ἀγνοοῦν τὸν κόσμον τῆς ἱστορίας ὡς τι διάφορον ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς φύσεως καί, παρὰ πᾶν τέχνασμα, ἀδυνατοῦν νὰ δώσουν νόημα εἰς τὴν πράξιν, γενικῶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Νόημα ἀποκτᾶ ἢ πράξις καὶ γενικῶς ἢ ζωὴ μόνον ἀπὸ τὸν τελικὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἢ πρὸς τὸν ὁποῖον προσπέλασις ἀποτελεῖ τὸ ὕπατον, τὸ κατηγορικὸν πρόσταγμα τοῦ πρακτικοῦ Λόγου. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ἐνὸς τοιούτου τελικοῦ σκοποῦ δὲν ἔχει ἢ ἱστορικὴ ζωὴ τὸ νόημα ἐνὸς προπαρασκευαστικοῦ σταδίου διὰ μίαν ἄλλην ὑπερβατικὴν ζωὴν, ἀλλ' ἔχει αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀξίαν, ὡς ὁ χῶρος ὅπου δέον νὰ πραγματοποιηθῇ ὁ τελικὸς αὐτὸς σκοπός.

Μόνῃ ἢ δυνατότητος τῆς εἰς τὸ ἄπειρον προσπελάσεως τοῦ τελικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ὑπὸ τοῦ πράττοντος, τὸν καθιστᾶ ὑπεύθυνον διὰ τὴν ὀρθὴν ἀνάπτυξιν τῆς δραστηριότητός του. Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ αὐτῆς τῆς βαρυτάτης ἐδθύνῃς παρέχει αὐτῷ καὶ τὴν μόνῃν δυνατὴν διέξοδον. Διότι ἐνῶ πρὸς ὅ,τι ἄλλο τῶν ἐγκοσμίων ἂν στρέψῃ τὸ ἐρευνητικὸν του βλέμμα ὁ ἄνθρωπος, πληροῦται ἀπὸ ἄλλος ἀνήκεστον, αὐτῇ, ἢ μερικῇ ἔστω, πραγμάτωσις τῶν ἰδεῶν, φωτίζει τὴν ἐπίμοχθον πορείαν του μὲ τὸ φῶς μιᾶς ἀκαταλύτου, ἂν καὶ οὐδέποτε πληρουμένης, ἐλπίδος.

*

Τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν καλοῦνται νὰ ἐκπληρώσουν οἱ ἔχοντες τὴν δύναμιν καὶ τὸ χρέος νὰ πράττουν κατὰ λόγον καὶ κατ' ἐλευθερίαν, οἱ ἄνθρωποι. Ἀφ' ἐνὸς ὡς ἄτομα, ὡς μεμονωμένοι προσωπικότητες τῶν ὁποίων ἢ ἐνέργεια προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν τῶν κόσμον, τὴν συνείδησίν των καὶ ἀφ' ἐτέρου ὡς κῦτταρα εὐρύτερων ἐνώσεων ἀτόμων. Αἱ ἐνώσεις αὗται εἶναι δυνατὸν νὰ καταστῶσιν, ὡς εἰς μέγας ἄνθρωπος, αὐτοδύναμα ὑποκείμενα πράξεων, εἴτε διότι ὅλων τῶν ἀποτελούντων αὐτὰς ἀτόμων αἱ θελήσεις συγκλίνουν πρὸς αὐτὰς τὰς πράξεις, εἴτε διότι ὠρισμένων ἀτόμων αἱ θελήσεις ἐπιβάλλονται ἐπὶ τοῦ συνόλου καὶ κατευθύνουν τοῦτο πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πράξεων αὐτῶν.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος σπανίως αἱ πράξεις αἱ ἔχουσαι κυρίως ἀτομικὴν πηγὴν φθάνουν νὰ ἔχουν τὴν σημασίαν τῶν πράξεων αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν κατὰ κύριον λόγον εἰς τὰς μεγάλας αὐτὰς ἐνώσεις. Αἱ ἐξαιρέσεις τῶν ὀλίγων τιτάνων, ὅπως ὁ Βουδδας, ὁ Ὅμηρος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Παῦλος, ὁ Ἀβγουστίνος, ὁ Λουθήρος ἐπικυρώνουν τὸν κανόνα. Δι' αὐτούς,

ἄλλωστε τοὺς ἔξω παντός κοινοῦ μέτρον καὶ κανόνος ἰσχύει γενικῶς ὁ λόγος τοῦ Σταγειρίτου. «Κατὰ δὲ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος, αὐτοὶ γὰρ εἰσὶ νόμος» αὐτοὶ «οἱ κατ' ἀρετῆς ὑπερβολὴν διαφέροντες» (Πολιτικ. 3,8 - 1284a).

Αἱ σημαντικώτεραι μάλιστα τῶν πράξεων ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶναι αἱ προερχόμεναι ἀπὸ τὰς διαρκεστέρας καὶ πλέον ὠργανωμέναις μεταξὺ τῶν ἐνώσεων αὐτῶν, ἀπὸ τὰς ὑπερβάσας ὠρισμένα στάδια ὀργανικῆς ἀναπτύξεως πολιτικῆς κοινωνίας, δηλαδὴ τὰς πολιτείας.

Ὅπως ἡ φύσις ἐκπληροῖ τοὺς σκοπούς της ὄχι εἰς τὰς ἀτομικὰς ὑπάρξεις, ἀλλὰ εἰς τὰ γένη, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα εὐρίσκει κατὰ κανόνα τὴν πληρεστέραν πραγματώσιν του εἰς τὰ ὑπερατομικὰ ὑποκείμενα τῆς πράξεως, ἴδια τὰς πολιτείας. Αἱ πολιτεῖαι καὶ μάλιστα αἱ συμπίπτουσαι μὲ τὰ σημερινὰ Ἑθνη ἀποτελοῦν τὰς εὐρείας κοίτας ἐντὸς τῶν ὁποίων καὶ τὰ κατ' ἴδιαν ἄτομα, καθιστάμενα πλέον ἐλεύθερα, ἐκπληροῦν πληρέστερον τὴν ἀποστολὴν των. Κυρίως ὁμως ἡ συλλογικὴ καταβολὴ ἢ συνεχιζομένη ἐπὶ γενεάς, ἐντὸς τῶν σταθερῶν ὀρίων τῆς πολιτείας καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς παιδείας τὴν ὁποίαν παρέχει, φέρει πρὸς τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα τοῦ πνεύματος, τὰ ὁποῖα βλαστάνουν ἀπὸ τὴν συνέχειαν τῆς παραδόσεως καὶ καρποφοροῦν ἐντὸς αὐτῆς.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ὑποκείμενα τῆς ἐλευθέρως, τῆς δημιουργικῆς πράξεως, τὰ ἄτομα καὶ αἱ πολιτεῖαι καὶ αὐτῆ, ἐν γενικωτάτοις, ἢ ἀποστολῇ των, ἐντεῦθεν τοδλάχιτον τοῦ τάφου.

★

Ἡ ἐκπλήρωσις ὁμως τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς συνοδεύεται πάντοτε ἀπὸ δύο μεγάλαις σκιάς, τὴν πληροῦσαν τὸν χῶρον ὕλην, μὲ τὴν σχετικότητά των ὑπ' αὐτῆς παρεχομένων δυνατοτήτων καὶ τὸν χρόνον. Τὸν χρόνον ὁ ὁποῖος, ὅσον καὶ ὁ χῶρος, διαιρεῖ εἰς τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἄπειρον ἀγωνίζονται νὰ ἐνώσουν αἱ ιδέαι.

Τρία γεγονότα χαρακτηρίζουν τὸν ἀγῶνα αὐτὸν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τῆς ὕλης καὶ τοῦ χρόνου πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς του.

Ἐν πρώτοις καὶ ὁ μέγιστος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν πραγματοποίησιν ἐν ταυτῶ ὄλων τῶν ιδεῶν, αἱ ὁποῖαι συνθέτουν τὸν τελικὸν σκοπὸν, ἐνῶ τοῦτο μόνον θὰ ἀπετέλει τὴν πλήρη ἐπίτευξιν αὐτοῦ. Ἐὰν θέλῃ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πραγματώσιν μιᾶς ιδέας, ἐνίοτε καὶ τινων ἐξ αὐτῶν, κατ' ἀνάγκην θὰ ἐγκαταλείψῃ, ἢ ἐλλείψει δυνάμεως ἢ ἐλλείψει χρόνου, τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὑπολοίπων. Ὅ,τι δυνάμεις φέρ' εἰπεῖν προσφέρει εἰς τὴν κοινωνικὴν δοᾶσιν θὰ τὰς

ἀποσύρη ἀπὸ τὰς θεωρητικὰς του ἐνασχολήσεις, τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν τέχνην. Ἐπὶ αὐτὴν καὶ ὁ ἀφοσιούμενος εἰς τὴν ἐπιστήμην δυσκόλως δύναται νὰ καταστήσῃ δημιουργικὸς εἰς τὸν τομέα τῶν καλῶν τεχνῶν ἢ τῆς ποιήσεως. Ἡ θεραπεία τῆς μιᾶς ἰδέας γίνεται συνήθως ἐπὶ ζημίᾳ τῆς θεραπείας μιᾶς ἄλλης. Τὰ οἰκουμενικὰ πνεύματα, ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ὁ *da Vinci*, ὁ *Goethe*, ἐμφανίζονται ἀραιὰ ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, ἰδίᾳ εἰς τὰς μακρὰς περιόδους ὅπου πρυτανεύει πνεῦμα ἐξειδικεύσεως εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας.

Τὸ γεγονός τοῦτο, ἂν καὶ μᾶς ἀπομακρύνει ἀμέσως καὶ ὀριστικῶς ἀπὸ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, εἶναι ἐν τούτοις τὸ ὀλιγώτερον ἐπώδυνον, ἀφ' ἑνὸς μὲν, διότι ὁ ἀμοιβαῖος αὐτὸς ἀποκλεισμός τῶν ἰδεῶν κατὰ τὴν πραγματοποίησιν των, ἐνδέχεται νὰ εἶναι μόνον σχετικὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι, καὶ ἀπόλυτος ἂν ἦτο, ἢ πλήρης πραγμάτων εἴη καὶ μιᾶς ἰδέας, δηλαδὴ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ κατὰ μίαν του ὄψιν, θὰ ὠδήγει καὶ αὐτὴ τὸν ἄνθρωπον, πέραν τῆς σχετικότητος τῶν ἐγκοσμίων, εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀπολύτου πληρώσεως.

Ἐπὶ αὐτὸν ἀκολουθεῖ τὸ δεύτερον γεγονός. Εἰς τὴν ἱστορικὴν ζωὴν καὶ τῆς μιᾶς ἀκόμη ἰδέας ἢ πραγματοποίησιν εἶναι σχετικὴ καὶ ἔχει τὴν μορφήν τῆς ἀπλῆς μεθέξεως, κατὰ τὴν πλατωνικὴν ἔκφρασιν, εἰς μίαν τῶν ἰδεῶν. Ὁ ἄνθρωπος οὔτε τὴν ἰδέαν τῆς ἀληθείας εἰς τὸν δρόμον τῆς ἐπιστήμης, οὔτε τὴν ἰδέαν τοῦ κάλλους εἰς τὸν δρόμον τῆς τέχνης καὶ τῆς ποιήσεως δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ εἰς τὸ ἀκέραιον. Τὸ μέγιστον κατόρθωμά του εἶναι νὰ δημιουργήσῃ ἔργα μετέχοντα τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ὠραίου. Ἐπὶ αὐτὸν καὶ πάλιν, ἐὰν εἰς τοῦτο τὸ κακόν, εἰς τὴν σχετικὴν μόνον πραγματοποίησιν τῶν ἰδεῶν, περιορίζετο ἢ δοκιμασία τοῦ ἀγωνιζομένου διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου, θὰ ἔπρεπε ὁ βίος του νὰ χαρακτηρησθῆ ὡς ἡσιόδειος χρυσοῦς αἰὼν.

Ἀκολουθεῖ ὁμοίως τὸ τρίτον γεγονός, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου ἐπιθέτει κατὰ τρόπον ἀμείλικτον τὴν σφραγίδα τοῦ τραγικοῦ. Καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι αἱ ἐμφανιζόμεναι κατὰ τὰς πραγματοποιήσεις τῶν ἰδεῶν ἀντινομίαι.

Καίτοι εἰς εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς καὶ μία θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐκάστοτε ἢ ὀρθὴ πρὸς αὐτὸν πορεία, λόγῳ τῆς πολλότητος τῶν ἰδεῶν, πολλοὶ εἶναι οἱ δρόμοι οἱ ὁποῖοι ὀδηγοῦν πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ αὐτὸν καὶ πάλιν, ἐπὶ ἑνιαία κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς εἶναι καὶ ἐκάστη ἰδέα καὶ μία θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἢ ἐκάστοτε πρὸς αὐτὴν ἀγούσα ὁδός, ἐν τούτοις καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δημιουργοῦνται πολλοὶ ἰσοδύναμοι δυνατότητες εἴτε λόγῳ διαφορᾶς τοῦ πράττοντος ὑποκειμένου, εἴτε λόγῳ διαφορᾶς τῶν ἀμέσως ἐπιδιωκτέων ἐκάστοτε σκοπῶν. Οὕτω εἰς πᾶσαν στιγμὴν τῆς πορείας του ὁ ἄνθρωπος ἀγωνιζόμενος νὰ πλησιάσῃ περισσότερον τὸν τελικὸν σκοπὸν, εἶναι ἐν-

δεχόμενον νὰ εὐρεθῆ ἐνώπιον πολλῶν ἀντιθέτων ἐπιταγῶν, αἱ ὁποῖαι ὁμως ἔχουν ὄλαι ἴσην ἀξίαν, ἀφοῦ πηγάζουσαι ἀπὸ τὸν λόγον, ἐπιτάσσουν τὸν προσφορότερον ἐκάστοτε τρόπον πραγματοποιήσεως μιᾶς ἐκάστης τῶν ἰδεῶν.

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος, ὅπως εἰς τὸν ἀφελῆ μῦθον τοῦ Ἡρακλέους, εἶχε νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, οὐδεμία ἐλευθέρου συνειδήσεως θὰ ἐδίσταζε νὰ προκρίνῃ τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἀφ' ἧς στιγμῆς προκρίνει τὴν ὁδὸν αὐτὴν εἰσέρχεται εἰς μίαν μακρὰν χαράδραν στεναγμῶν, ἣ διὰ μέσου τῆς ὁποίας πορεία ἀποτελεῖ τὸ τραγικὸν προνόμιον τῶν ἐναρέτων, τὴν μοῖραν μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι συνδεδεμένος ὁ βίος κάθε ἀληθῶς ἠθικῆς προσωπικότητος. Ὁ ἄνθρωπος συνεπῶς κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἰδεῶν ἀποτυγχάνει μερικῶς, ὅχι μόνον ἀπὸ ἀνεπάρκειαν χρόνου ἢ φυσικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ διότι αἱ ἐξ αὐτῶν κατὰ λόγον ἐκπορευόμεναι περὶ τοῦ πρακτέου εἰς ἐκάστην περίστασιν ἐπιταγαί, εἶναι ἀντιφατικαὶ πρὸς ἀλλήλας. Ἡ ἐκάστοτε συμμόρφωσις πρὸς τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν ἐπάγεται τὴν παραβίασιν τῶν ὑπολοίπων.

Περιπτώσεις τοιούτων δραματικῶν ἀντινομιῶν ἐκφράζει καὶ τὸ παγκόσμιον θέατρον εἰς τὰ πλέον μεγαλόπνοια ἔργα του, μὲ τὸν Ὁρέστην, τὴν Ἀντιγόνην καὶ τὸν Νεοπτόλεμον τῶν ἀρχαίων, τὸν *Hamlet* καὶ τὸν Βροῦτον τοῦ *Shakespeare*, τὴν *Camille* καὶ τὴν *Pauline* τοῦ *Corneille*, τὸν *Brand* τοῦ *Ibsen*.

Αἱ ἀντινομίαι τοῦ πρακτικοῦ λόγου καθιστοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πεδίων μάχης, ἣ ὁποία δὲν θὰ τελειώσῃ παρὰ ὅταν τελειώσῃ καὶ ἡ ζωὴ μάχης κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν συγκρούεται τὸ καλὸν μὲ τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ καλὸν μὲ ἄλλο καλόν. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος θέλει πράγματι νὰ ζήσῃ ὡς ἐλευθέρου συνειδήσεως, θέλει δηλαδὴ αὐτοδυνάμως νὰ πράξῃ, ὀφείλει νὰ πλήξῃ τὸ ἐν καλὸν χάριν τοῦ ἄλλου.

Μόνον δὲ ὅταν ἔχη συνεχῆ συνείδησιν αὐτῆς τῆς ἀδυσωπῆτος μοίρας, τοῦ σκληροῦ αὐτοῦ καθήκοντός του, ὅταν ἀναδέχεται τὴν μάχην αὐτὴν καὶ ἐξ ἰδίας δυνάμεως ἀποφασίζει περὶ τῆς ἐκβάσεώς της, μόνον τότε εἶναι ἠθικὸς ἄνθρωπος, μόνον τότε ἔχει ἀρετὴν, εἰς τὴν πραγματικὴν, τὴν ἐλληρικὴν ἔννοιαν αὐτῆς τῆς λέξεως. Αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἐσωτερικοῦ δράματος τοῦ πράττοντος ἀνθρώπου.

Ἄλλὰ συγκρούσεις, δηλαδὴ ἀντινομίαι κατὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἰδεῶν προκαλοῦνται ὅχι μόνον εἰς τὴν συνείδησιν ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ὀφείλουν νὰ ἐνεργήσουν κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν τοῦ χρόνου. Ἀναπτύσσονται ἐπίσης καὶ μεταξὺ ἀτόμων καὶ πολιτειῶν καὶ τέλος καὶ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν. Ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι τὸ ἀπέραντον πεδίων τῶν δραματικῶν αὐτῶν συγκρούσεων.

Είναι αυτονόητον ότι τοιαῦται ἀντινομίαι δὲν ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν ἰδεῶν, αὐτῶν καθ' ἑαυτάς. Ἄλλως θὰ διεσπᾶτο ἡ ἐνότης τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, τοῦ ὁποίου αὐταὶ ἀποτελοῦν τρόπους ἢ εἶδη. Ἀντινομίαι παρουσιάζονται μόνον μεταξὺ τῶν σχετικῶν πραγματοποιήσεων αὐτῶν, ἐνῶ τὸ ἀληθές, τὸ καλόν, τὸ ἱερόν, τὸ ἠθικόν, εἰς τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν πληρότητα, ἐναρμονίζονται πλήρως, συναπαρτίζοντα τὴν ἐνότητα τοῦ ἐσχάτου σκοποῦ.

Τὰς ἱστορικῶς σημαντικώτερας ἀντινομίας ἐκ τῶν ἐμφανιζομένων μεταξὺ τῶν ἐκάστοτε σχετικῶν πραγματοποιήσεων τῶν ἰδεῶν θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἤδη νὰ ἐπαναφέρωμεν ἐν συντομίᾳ εἰς τὴν μνήμην ὑμῶν.

Πρὸς τὰς ἀντιθέσεις τοῦ θετικοῦ δικαίου καὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς ἀπὸ χώρας εἰς χώραν καὶ ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν πάντες ἔχουν ἐξοικειωθῆ. Ἡ αὔξουσα ἐπικοινωνία μὲ πολλοὺς λαοὺς καὶ ἡ πείρα τῆς ἱστορίας κατέστησαν μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων κοινὴν συνείδησιν τὴν ἀρχήν, ὅτι ἀκριβῶς διὰ νὰ πραγματοποιηθῆ ἐκάστοτε κατὰ τὸν προσφορῶτερον τρόπον ἢ ἰδέα τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς πρέπει, ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε ὑπαρχουσῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, νὰ εἶναι διάφοροι, συγχάκις ἀντίθετοι οἱ συγκεκριμένοι κανόνες τοῦ θετικοῦ δικαίου καὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς. Οὐδεὶς ἐξίσταται πλέον διὰ τὰς μεταξὺ διαφορῶν δικαίων καὶ μεταξὺ διαφορῶν ἠθικῶν ἀντιλήψεων συγκρούσεις.

Ἀντιθέτως προβλήματα δημιουργεῖ ἢ οὐχὶ σπανία σύγκρουσις τῶν κανόνων τοῦ κρατοῦντος ἐκάστοτε δικαίου πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἐν τῇ αὐτῇ κοινωνίᾳ κρατούσας περὶ ἠθικῆς ἢ καὶ εἰδικώτερον περὶ τιμῆς ἀντιλήψεις.

Θὰ ἀναφερθῶμεν ἤδη εἰς ἀντινομίας βαθυτέρας αἱ ὁποῖαι σταδιακῶς μᾶς πλησιάζουν πρὸς τὸν πυρῆνα τοῦ προβλήματος. Μεταξὺ αὐτῶν πάλιν γενικώτερον παραδεκτὴ εἶναι ἡ ἀντίθεσις τοῦ δικαίου ὅπερ θέτει ἡ πολιτεία, δηλαδὴ τοῦ θετικοῦ δικαίου καὶ τοῦ δικαίου ὅπερ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε θέσει ἡ πολιτεία, δηλ. τοῦ ὀρθοῦ δικαίου, εἴτε τὸ δίκαιον τοῦτο νοεῖται ὡς σύνολον παγίων κανόνων, εἴτε ἀντιθέτως νοεῖται ὡς ἔχον μεταβλητὸν περιεχόμενον, ἐκφράζον τὸ ἐκάστοτε κατὰ λόγον θετέον εἰς μίαν κοινωνίαν δίκαιον.

Μεταξὺ τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου ὑπάρχουν πάντοτε διαφοραὶ καὶ δὴ ἀντινομίαι, ἀφοῦ εἰς τὴν σχετικότητα τοῦ χρόνου δὲν ἀπαντᾷ ποτὲ ἢ κατ' ἰδέαν πληρεστέρα ἐκάστοτε πραγμάτωσις αὐτοῦ. Καμμία θετικὴ πολιτεία δὲν δύναται νὰ συμπίσῃ μὲ τὴν ἀρίστην.

Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ σύμπτωσις τῶν κανόνων τοῦ θετικοῦ δικαίου πρὸς τὰς ἠθικὰς ἐπιταγὰς τὰς ἐλευθέρως συναγομένας ἀπὸ τὸν πρακτικὸν λόγον. Ἡ ἀντινομία αὐτὴ γίνεται ἰδίᾳ ἀντιληπτὴ, ὅταν ἡ θετικὴ πολιτεία, δηλ. ἡ

ιστορική πολιτεία, καλήται να πραγματοποιήση μίαν κατ' έξοχην ήθικην έπιταγήν, τήν ιδέαν τής δικαιοσύνης.

Ἡ πολιτεία εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ρυθμίζη διὰ μιᾶς πράξεως μέγαν ἀριθμὸν σχέσεων ἐμφανιζομένων ὡς σχετικῶς ὁμοιογενῶν. Διὰ νὰ δύνανται οἱ ἐν τῇ κοινωσίᾳ νὰ προβλέπουν τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς πολυμόρφου κοινωνικῆς δραστηριότητος εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ὑποταγῇ αὕτη εἰς ὠρισμένας παγίας ρυθμίσεις· καὶ εἶναι πολλάκις ἀναγκαῖον ὠρισμένοι ἐξ αὐτῶν νὰ ἔχουν ἄκαμπτον χαρακτῆρα. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὁμως δὲν ὑπάρχουν εὐρεῖαι κατηγορίαι ὁμοιογενῶν πράξεων. Κανεὶς ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὁμοίος μὲ ἄλλον. Κανὲν παραγωγικὸν τῆς βουλήσεως αἴτιον δὲν συμπίπτει μὲ ἄλλο. Καμμία πράξις δὲν ἔχει τὸ αὐτὸ νόημα μὲ οἰανδήποτε ἄλλην. Κάθε πράξις ἔχει ἀπολύτως ἀτομικὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τι ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικὸν στοιχεῖον διαφέρει πάσης ἄλλης. Θὰ ἔπρεπε κατ' ἀκολουθίαν καὶ αἱ περὶ τῶν πράξεων κατὰ δίκαιον ρυθμίσεις νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀτομικαί, νὰ ἰσχύουν ἐκάστοτε διὰ μίαν μόνον περίπτωσιν καὶ ἐπομένως νὰ συμπίπτουν καὶ χρονικῶς μὲ τὴν ρυθμιζομένην πράξιν. Οἱ κανόνες ὁμως τῆς πολιτείας, ἐκ τῶν προτέρων ἐφ' ἅπαξ τιθέμενοι, ἰσχύοντες δὲ διὰ εὐρείας κατηγορίας πράξεων, ἀγνοοῦν κατ' ἀνάγκην τὰς διαφορὰς αὐτάς, ἀγνοοῦν τὴν ἀτομικότητα ἐκάστης κρινομένης πράξεως καὶ ἐπιβάλλουν τὰς αὐτάς λύσεις διὰ πράξεις διαφερούσας κατὰ τι στοιχεῖον ἀπ' ἄλλήλων. Οὕτω ὁμως διὰ τῆς θεσπίσεως ὁμοίων κανόνων συμπεριφορᾶς καὶ ὁμοίων κυρώσεων δι' ἀνομοίας πράξεις ἐρχόμεθα εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν ιδέαν τῆς δικαιοσύνης.

Λεγει ὁ Πλάτων· «Ὁ νόμος οὐκ ἂν ποτε δύναιτο τό τε ἄριστον καὶ τὸ δικαιοτάτον ἀκριβῶς πᾶσιν ἅμα περιλαβὼν τὸ βέλτιστον ἐπιτάττειν· αἱ γὰρ ἀνομοιότητες τῶν τε ἀνθρώπων καὶ τῶν πράξεων καὶ τὸ μηδέποτε μηδέν, ὡς ἔπος εἶπεῖν, ἥσυχίαν ἄγειν τῶν ἀνθρωπίνων, οὐδὲν εἴωσιν ἀπλοῦν ἐν οὐδενὶ περὶ πάντων καὶ ἐπὶ πάντα τὸν χρόνον ἀποφαίνεσθαι». (Πολιτικός 294α).

Βεβαίως αἱ πολιτεῖαι, ἰδίως εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, μοχθοῦν νὰ φέρουν τὸ δίκαιον αὐτῶν ἐγγύτερον πρὸς τὰς λύσεις τὰς ὑπαγορευομένας ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης, θεσπίζουσαι λύσεις εὐρύτερας, ἐλαστικᾶς, παρέχουσας μείζονας δυνατότητας, προσαρμογῆς εἰς τὰς ἀτομικὰς περιπτώσεις. Ἀλλὰ εἶναι φύσει ἀδύνατον ἡ τοιαύτη προσπάθεια νὰ ἄρῃ τὰ βασικὰ δεδομένα ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτει μοιραίως ἡ ἀντινομία αὐτή. Μεταξὺ τοῦ δικαίου τῶν πολιτειῶν καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δικαιοσύνης θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ὄχι μόνον μεγαλύτερα ἢ μικρότερα ἀπόστασις, ἀλλὰ πλειστάκις καὶ ἀντίθεσις. Διότι τὸ δίκαιον φύσει διώκει τὴν γενικότητα τῶν κανόνων, ἐνῶ ἡ δικαιοσύνη τὴν ἐξατομίκευσιν αὐτῶν. Δικαιοσύνη χωρὶς ἀπόλυτον ἐξατομίκευσιν δὲν ὑπάρ-

χει. Θὰ ἦτο κακὴ δικαιοσύνη. Ἐνῶ τὸ δίκαιον χωρὶς γενικοὺς καὶ πολλάκις ἀκάμπτους κανόνας καὶ αὐτὸ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ· θὰ ἦτο κακὸν δίκαιον· δίκαιον ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν συναλλαγῶν καὶ εἰς τὴν ὅλην πολιτειακὴν τάξιν.

Ἄλλὰ καὶ ἐξ ἄλλου λόγου δημιουργοῦνται ἀντινομίαι μεταξὺ θετικοῦ δικαίου καὶ δικαιοσύνης. Ἡ πολιτεία ὡς πρῶτον σκοπὸν ἔχει κατ' ἀνάγκην τὴν αὐτοσυντηρησὶν τῆς καὶ τὴν ἐν ὅψει τοῦ σκοποῦ τούτου κυρίως ὀργάνωσιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον πολλάκις ὀφείλει νὰ θουσιάξῃ τὴν ἀρχὴν τῆς δικαιοσύνης, ἀδικοῦσα καὶ ἄτομα καὶ ὀλοκλήρους τάξεις.

Ἡ σύγκρουσις αὕτη τῶν ἀδικουμένων πρὸς τὴν ἀδικον πολιτείαν ἀπὸ αἰῶνων ἀπησχόλησε τοὺς μεγάλους ἐργάτας τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, τὸν *Spinoza*, τὸν *Hobbes*, τὸν *Rousseau*, τὸν *Kant*, τὸν *Hegel*, εἷς ἕκαστος τῶν ὁποίων ἐπεχείρησε νὰ δώσῃ γενικὴν τινα λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα, θετικὴν ἢ ἀρητικὴν, ἀποδεχόμενος ἢ ἀποκρούων τὴν ὑπαρξίν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἀτόμου κατὰ τῆς ἀδικούσης πολιτείας ἢ καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἄλλὰ ἀντινομία τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου τῆς πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης προκαλεῖται καὶ ἐξ ἐτέρου ἀκόμη λόγου, ὅστις καὶ καθ' ἡμᾶς εἶναι ὁ σπουδαιότερος. Ἀποστολὴ τῆς πολιτείας εἶναι ἡ προαγωγὴ ὅλων τῶν ιδεῶν, ὅλων τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς· καὶ ἐν τῇ ἐκτελέσει τούτου ἀκριβῶς τοῦ ἔργου συχνάκις ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἐκάστοτε δικαίαν διανομὴν τῶν τε ὑλικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, γενικῶς μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς δικαιοσύνης.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς τοιαύτης λειτουργίας ἡ πολιτεία ὄχι μόνον μὲ τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης ἐνδέχεται νὰ συγκρουσθῇ, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀπάσας τὰς ἄλλας ἀξίας ἐν τῇ σχετικῇ αὐτῶν ἐκάστοτε πραγματοποιήσει.

Οὕτω συγκρούεται ἡ πολιτεία πρὸς τὰς θρησκείας τὰς ὁποίας τοσάκις κατεδίωξεν. Αἱ δέλοι τῆς ἱστορίας, μάλιστα τοῦ Χριστιανισμοῦ, βρῖθουν ἀπὸ τοιούτους διωγμούς.

Συγκρούεται ἀκόμη ἡ πολιτεία καὶ πρὸς τὸν καλλιτέχνην ὁ ὁποῖος περιορίζεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ποιητικῆς του φαντασίας. Ὅταν ὁ Πλάτων ἀποπέμψῃ τὸν ποιητὴν ἀπὸ τὴν πολιτείαν του, συμβολίζει διὰ τοὺς αἰῶνας μίαν ἀντινομίαν, ἢ ὁποία τόσας φορὰς ἐξεδηλώθη καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα. Ποῖος δὲν γνωρίζει τὴν καταδίκην τοῦ Φρυνίχου; Ποῖος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὰς διώξεις τοῦ *Baudelaire* καὶ τοῦ *Flaubert*, διὰ νὰ μὴν ὑπομνήσω τὸν γενικὸν διωγμὸν τῆς ἐλευθέρως ἀναπτύξεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν σήμερον εἰς ὠρισμένας περιοχὰς τοῦ κόσμου.

Συγκρούεται τέλος ἡ πολιτεία καὶ πρὸς τὸν ἐπιστήμονα καὶ τὸν φιλόσοφον.

Ἐκ τῆν ἐποχῆν, καθ' ἣν εἰς τὰς δημοκρατικὰς Ἀθήνας ἐδιώχθησαν ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Σωκράτης, μέχρι τοῦ Θεοφίλου Καΐρη καὶ ἡ ἰδική μας ἀκόμη ἱστορία προσφέρει ἀφθονα τῆς συγκρούσεως ταύτης παραδείγματα.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν ἀντινομιῶν αὐτῶν αἱ ὁποῖαι ἀνακύπτουν ἀπὸ τῆν ἀντίθεσιν αὐτῆς τῆς ἰδίας πρὸς τὰς πράξεις ἄλλων, ἡ πολιτεία ὀφείλει νὰ αἴρῃ τελικῶς, ὡς τρίτος πλέον διαιτητής, καὶ τὰς ἀντινομίας αἱ ὁποῖαι ἀνακύπτουν ἐντὸς τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἐξουσιαζομένου χώρου, μεταξὺ θρησκείας καὶ τέχνης, μεταξὺ τέχνης καὶ ἐπιστήμης, μεταξὺ ὄλων αὐτῶν τῶν ἀξιών καὶ τῆς κοινωνικῶς καθιερωμένης ἢ τῆς ἀπολύτου ἠθικῆς τάξεως. Οὕτω μόνον ἐκπληροῖ τὴν ἀποστολήν της, προάγουσα ἰσοτιμῶς τὴν καλλιέργειαν ὄλων τῶν ἰδεῶν, καθ' ὃ μέτρον εἶναι τοῦτο ἐκάστοτε ἐφικτόν, ἀλλὰ χωρὶς ποτὲ νὰ ἐπιτρέψῃ, ὅπως τίθεται ἐν κινδύνῳ ἡ ἰδία αὐτῆς ὑπαρξίς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τάξις καὶ συνοχὴ της, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν βασικὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν πραγμάτωσιν οἰασθῆποτε ἰδέας.

*

Ἐνώπιον ἀπασῶν τῶν ἀντινομιῶν τῶν ὁποίων τινὰς ἐπανεφέραμεν εἰς τὴν μνήμην Ὑμῶν, πᾶς θέλον ἐνσυνειδήτως καὶ ἐλευθέρως νὰ πράξῃ, ὀφείλει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ λαμβάνῃ θέσιν. Τοῦτο τὸ βαρὺ χρέος ἀποτελεῖ τὴν λυδίαν λίθον ὅπου δοκιμάζεται καὶ ἡ σκέψις καὶ τὸ ἦθος τοῦ πράττοντος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐν ταυτῶ τὸν καθιστᾷ ἄξιον τῆς ζωῆς, κατὰ τὴν ρῆσιν τοῦ Παύλου «συνεργὸν Θεοῦ».

Ἄν ὅμως εἶναι βαρὺ τὸ χρέος παντὸς πράττοντος καλουμένου νὰ ἄρῃ τὰς ἐνώπιον αὐτοῦ ἀντινομίας, ἀκόμη βαρύτερον, αὐτόχρημα δραματικόν, εἶναι τὸ χρέος τῶν ἀνδρῶν ἐκεῖνων, οἱ ὁποῖοι καλοῦνται νὰ ἀποφασίσουν περὶ τῶν ἀντινομιῶν αὐτῶν ἐξ ὀνόματος ἐνὸς ὀλοκλήρου λαοῦ, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον τὰ γένη κατὰ κανόνα προβαδίζουσιν ἀξιολογικῶς τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ αὐτῶν ἢ δραῖσις συνιστᾷ τὸ κύριον περιεχόμενόν της.

Προσωπικαὶ βλέψεις, ἀκόμη καὶ ἀνιδιοτελεῖς, ὑποκειμενικαὶ προτιμήσεις, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπηρεάζουν τοὺς ἀνδρας αὐτοὺς εἰς τὰς ἀποφάσεις των. Ἄν τὸ ἦθος καὶ ἡ σκέψις αὐτῶν δὲν ὑπερβῇ τὴν ἀτομικότητά των, ἂν δὲν «νηστεύωσι τὸν κόσμον», κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Ἐμπεδοκλέους, δὲν εἶναι ἄξιοι ταγοὶ λαῶν. Ἄλλ' οὔτε καὶ τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὑπὲρ τῆς γενεᾶς των δὲν ἐπιτρέπεται τελικῶς νὰ τοὺς ἐπηρεάζουν. Εἰς τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν γενεῶν ἐπιτελοῦνται πληρέστερον οἱ σκοποὶ τῆς ἱστορίας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκτεταμένην βᾶσιν ὀφείλουν οἱ ἠνιοχοῦντες τοὺς λαοὺς νὰ στηρίζουν τὴν κρίσιν των.

Τοὺς τεταγμένους εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ὑψίστης αὐτῆς λειτουργίας, ἡ ὁποία καὶ δὲν συμπίπτει κατ' ἀνάγκην καὶ πρὸς οἰονδήποτε συγκεκριμένον ἀξίωμα, θέλομεν

ἀποκαλεῖ, στοιχοῦντες πρὸς τὴν γνωστὴν πλατωνικὴν ὀρολογίαν, ἀνδρας βασιλικούς.

Ἐποχὴ κρίσεως, ἐνώπιον τῶν ἀνακωπτοσῶν ἀντινομῶν, ἰδίᾳ διὰ τὸν βασιλικὸν ἀνδρα, ἀποκλείεται. Ἡ ζωὴ πρέπει νὰ προχωρήσῃ. Ὁ δὲ πράττων, ἰδίᾳ ὁ βασιλικὸς ἀνὴρ, ἀκόμη καὶ ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀνεπαρκειᾶς τῆς γνώσεώς του καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς κρίσεως του, ὀφείλει νὰ ἀποφασίσῃ. Διότι ἡ βραδύτης τῆς ἀποφάσεως εἶναι πολλάκις ὁ μεγαλύτερος παράγων τῆς ἀστοχίας της.

Διὰ νὰ δικαιουῖται ἠθικῶς νὰ ἐξουσιάζῃ τῆς πολιτείας καὶ ἐξ ὀνόματος αὐτῆς νὰ αἴρῃ τὰς ἀνακωπτούσας ἀντινομίας ὁ βασιλικὸς ἀνὴρ ὀφείλει ἐν πρώτοις νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ πολιτεία του ὑπηρετεῖ διὰ τῆς παρουσίας της τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὄφείλει κατ' ἀκολουθίαν νὰ θεωρῇ ὡς πρῶτον του καθῆκον τὴν προάσπισιν της ἀπὸ πάντα κίνδυνον καταστροφῆς ἢ μειώσεως, λαμβάνων ὑπ' ὄφιν καὶ τὸ μέτρον καθ' ὃ εἴτε ἄλλαι πολιτεῖαι, εἴτε ἄτομα εἶναι ὀρθὸν νὰ δροῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ συγχρόνως πρὸς αὐτήν.

Πέραν τῆς θεμελιώδους ταύτης προϋποθέσεως κύριον του ἔργον εἶναι ἡ καλλιέργεια πασῶν τῶν ἰδεῶν, τῶν ἀξιῶν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἄλλωστε καὶ μόνον δικαιολογεῖται ἡ ὕπαρξις τῶν πολιτειῶν.

Μὲ αὐτὸν τὸν σκοπὸν ὡς στόχον ὁ βασιλικὸς ἀνὴρ καθῆκον ἔχει νὰ καθορίζῃ τὸν ὅλον ρυθμὸν τῆς ζωῆς τῆς πολιτείας. Ἔργον του ὅμως βεβαίως δὲν εἶναι ἡ ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ ἐφαρμογὴ μόνον τῶν ἐκάστοτε ἰσχυρόντων, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχῆς φροντίς πρὸς ἀναμόρφωσιν αὐτῶν, ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως ἡ πολιτεία ἐκπληροῖ πληρέστερον τὸν σκοπὸν τὸν δικαιολογοῦντα τὴν ὕπαρξίν της.

Κατὰ τὴν τοιαύτην ἐκάστοτε ρύθμισιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως δὲν δύναται νὰ εἶναι σκοπὸς του, ὅπως ἐνίοτε φαίνεται ὑποστηριζόμενον, ἡ κατ' ἰσομοιρίαν διανομὴ τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν ἢ τῶν δυνατοτήτων κτήσεως αὐτῶν, ἢ στηριζομένη εἰς τὸ πλάσμα τῆς, ἔστω καὶ δυνάμει, ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων. Μόνον ἡ κατ' ἀξίαν διανομὴ αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν ὀρθὴν ἂν καὶ δυσχερεστάτην λύσιν καὶ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς δικαιοσύνης. Μόνον τότε παρέχεται εἰς ἕνα ἕκαστον παράγοντα κοινωνικῆς δραστηριότητος ἢ δύνამις, κατὰ τὴν πλατωνικὴν ρῆσιν «νὰ πράττῃ τὰ ἑαυτοῦ» ἐν ὄφει τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς ἱστορίας. Διότι καὶ μόνον τότε εἶναι δυνατόν εἰς μίαν πολιτείαν νὰ προαχθοῦν ὅλαι αἱ ἀξίαι, ὅλαι αἱ ἰδέαι, χωρὶς νὰ θυσιάζεται ἄνευ λόγου ἡ μία εἰς τὴν ἄλλην καὶ εἰς τυπικὰ καὶ εὔκολα κριτήρια ἢ πολυσύνθετος οὐσία τῆς ἱστορικῆς ζωῆς.

Ἀλλὰ ἡ τέλεις τῆς κατὰ δίκαιον διανομῆς δὲν πρέπει νὰ νοητῆι ὡς μία ἀπλῆ παροχὴ δυνατοτήτων εἰς τὰς ὁποίας θὰ δώσῃ ἐλευθέρως περιεχόμενον τὸ πρῶτον ὑποκείμενον. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλῶς μίαν συνήθη προεισαγωγικὴν φάσιν τοῦ ἔργου τοῦ κατὰ δίκαιον διανεμόντος βασιλικοῦ ἀνδρός. Κύριον χρέος του εἶναι νὰ

κατευθύνει τὴν πορείαν τῆς κοινωνικῆς δόξης ἐν ὄψει τοῦ τελικοῦ σκοποῦ. Πρὸς τοῦτο καὶ δι' ἰδίας ἐνεργείας θετικῶς ὀφείλει νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἰδεῶν, κυρίως διὰ τῆς ἀνωτάτης λειτουργίας τῆς πολιτείας, διὰ τῆς παιδείας.

Ἄλλὰ παιδεία δὲν σημαίνει προσφορὰν ὑλικοῦ τὸ ὅποῖον θὰ ἐπιλέξηται ἢ πρωτοβουλία τῶν παιδευομένων. Δὲν συμβιβάζεται ἡ παιδεία μὲ μίαν οὐδετέραν στάσιν ἔναντι τῶν ὑφουμένων ἀντινομῶν τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς. Σημαίνει ἰεράρχησιν καὶ πρόκρισιν ἀξιῶν. Ἔργον ἐπομένως τοῦ βασιλικοῦ ἀνδρὸς εἶναι νὰ προτάσῃ ἢ νὰ παραμερίξῃ πραγματοποιήσεις ἀξιῶν καὶ νὰ αἰρῇ ἐπομένως τὰς μεταξὺ αὐτῶν ἀντινομίας.

Εἰς τὴν τοιαύτην χάριν παιδείας ἐπέμβασιν τῆς πολιτείας κατὰ τὴν δρᾶσιν τῶν πολιτῶν της, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, ὅρια δὲν δύνανται νὰ θεθοῦν. Οἱ ἐκάστοτε θεσπιζόμενοι ἀυτοπεριορισμοὶ τῆς πολιτείας ἢ ὠρισμένων ὀργάνων αὐτῆς ἀποτελοῦν περιστασιακοὺς κανόνας, ἢ ἀξία τῶν ὁποίων πρέπει νὰ κρίνεται ἐκάστοτε βάσει τοῦ ἀνωτάτου σκοποῦ.

Κατὰ τὴν τοιαύτην παιδευτικὴν καθοδήγησιν τῆς δόξης ἢ καθαρῶς τυπολογικὴ ἀρχὴ τῆς δικαίας διανομῆς, ἢ συνήθως ἀντίληψις περὶ δικαιοσύνης δὲν ἐξαρκεῖ. Ἡ κρίσις περὶ τοῦ τί πρέπει νὰ διανεῖμῃ ἡ πολιτεία καὶ εἰς ποῖον μέτρον εἰς ἕκαστον, ἵνα πράξῃ τὰ ἑαυτοῦ, αὐτὸ θὰ τὸ ὀρίσῃν αἱ ἄλλαι ἰδέαι αἱ ἐκφράζουσαι τὴν οὐσίαν τοῦ ἀπολύτου σκοποῦ. Δι' αὐτῶν θὰ κριθῇ, ἂν χάριν τῆς εὐημερίας τοῦ μέλλοντος, θὰ θυσιάσῃ καὶ κατὰ ποῖον μέτρον, τὸ παρὸν δι' αὐτῶν, ἂν, διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἐνὸς ὀρθοῦ σκοποῦ, θὰ παραμερισθῇ ἢ θὰ ἀναβληθῇ ἢ ἱκανοποιήσῃς τοῦ μονίμου αἰτήματος περὶ δικαιοτέρας κατανομῆς ὑλικῶν ἢ καὶ μὴ ὑλικῶν ἀγαθῶν ἢ ἂν χάριν αὐτοῦ ἀντιστρόφως θὰ ἀπομακρυνθῇ ἢ ἐπίτευξις τοῦ ὀρθοῦ σκοποῦ. Αὐταὶ θὰ κρίνουν ἐὰν χάριν τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης πρέπει νὰ θυσιάσθῃν ἀνθρώπιναι ὑπάρξεις καὶ μέχρι ποίου μέτρον ἂν χάριν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐλευθέρως καλλιτεχνικῆς φαντασίας πρέπει νὰ ὑποβληθῇ μία κοινωνία εἰς τοὺς ἐνδεχομένους κινδύνους χαλαρώσεως τῆς κρατούσης ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἠθικῆς ἢ πολιτικῆς τάξεως. Αὐταὶ θὰ ἀποφασίσουν, ἂν εἰς μίαν σύγκρουσιν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀξιῶν ποία καὶ κατὰ ποῖον μέτρον πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἄλλην.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ βασιλικὸς ἀνὴρ ἀντιμετωπίζει πάντα τὰ προβλήματα ταῦτα ἀποτελεῖ τὴν πολιτικὴν του.

Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς καὶ ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ προωθήσῃ τὴν καλλιέργειαν ὅλων τῶν ἀξιῶν ἐνδέχεται νὰ καταλήξῃ εἰς ἀποφάσεις αἱ ὁποῖαι συγκροοῦνται πρὸς τὴν καθιερωμένην ἐκάστοτε ἠθικὴν τάξιν ἢ ἀκόμη καὶ πρὸς ἠθικὰς ἀρχὰς αἱ ὁποῖαι, ὡς πρὸς τὰ ἄτομα τοῦλάχιστον, δεόν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καθολικοῦ κύρους.

Ἡ ἀντινομία αὐτὴ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς, δώσασα λαβὴν εἰς πολλὰς παρερμηνείας, χρήζει εἰδικωτέρου προσδιορισμοῦ.

Ἡ ἀντίθεσις ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐμφανίζεται ὡς ἀντίθεσις ἀτόμων καὶ πολιτείας, ὅποτε καὶ βασιίζεται εἰς τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τὸ ἄτομον δὲν ἐξαντλεῖται εἰς τὴν ιδιότητά του ὡς κυττάρου τῆς πολιτείας καὶ ὅτι ἐπομένως ἔχει καὶ ἐτέρας ιδιότητας, ἰδίᾳ δὲ ἔχει καθ' ἑαυτὸ ἴδιαν ἐπὶ γῆς ἀποστολήν, διάφορον ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει ἡ πολιτεία του. Ὄταν ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς του τὸ ἄτομον συγκρούεται πρὸς τὴν πολιτείαν τὴν διώκουσαν καὶ αὐτὴν ὀρθοὺς σκοποὺς διὰ προσφόρων μέσων, δύναται νὰ ἀνακύψῃ ἀντινομία μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου, πρὸς ἄρσιν αὐτῆς, καὶ ἀνάγκη ἀξιολογήσεως τῶν δύο ἀντιθέτων σκοπῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὡς καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς συγκρούσεως πολιτειῶν πρὸς ἀλλήλας εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἢ μὴ διώκουσα τὸν ἀπόλυτον, τὸν τελικὸν σκοπὸν ἢ ἡ διώκουσα αὐτὸν ἀλλὰ δι' ἀπροσφόρων μέσων, δὲν εἶναι ὀρθὴ πολιτικὴ ἢ δὲν εἶναι κἂν πολιτικὴ. Αἱ τοιαῦται ἀντιθέσεις δὲν ἀποτελοῦν ἀντινομίας, ἀλλὰ συγκρούσεις τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ καλόν, ὅποτε καὶ θέμα ἐπιλογῆς δὲν γεννᾶται.

Τὸ κρίσιμον ἐπομένως πρόβλημα ἐντοπίζεται εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῆς πολιτείας δι' ὀρθοὺς σκοποὺς πρόσφορα μέσα συγκρούονται πρὸς ἠθικὰς πράξεις ἢ τὴν ἠθικὴν στάσιν εἴτε ἀτόμων εἴτε ἄλλων πολιτειῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν προκειμένῳ πρόβλημα εἶναι μόνον αἱ περιορισμένοι ἢ ἄλλως αἱ πρόσκαιροι ἀντινομίαι. Διότι πᾶσα πολιτικὴ μονίμως καὶ πλήρως ἐκμηδενίζουσα εἴτε τὴν ἐλευθερίαν τῆς προσωπικότητος, εἴτε τὴν τάξιν τῆς πανανθρωπίνης κοινωνίας δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ πρόσφορον μέσον τοῦ τελικοῦ σκοποῦ καὶ ἐπομένως ὀρθὴ πολιτικὴ.

*

Αὐταὶ εἶναι αἱ ἀντινομίαι αἱ ἀνακύπτουσαι μεταξὺ τῶν σχετικῶν πραγματοποιήσεων τῶν ἰδεῶν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ αὐτὰ τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα φέρουν τὴν εὐθύνην τῆς ἄρσεώς των. Ἦδη ἐρωτητέον ποῖαι λύσεις πρέπει νὰ δοθῶν εἰς τὰς ἀντινομίας αὐτάς; Ὑπάρχουν ἐνιαῖοι γενικοὶ κανόνες πρὸς ἄρσιν αὐτῶν; Ὑπάρχει τοῦλάχιστον μέθοδος τις ἐνιαία πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐκάστοτε ὀρθῆς λύσεως;

Πρὸ πάσης ἀπαντήσεως εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι πρόβλημα ἀντινομῶν γεννᾶται μεταξὺ ἐπιταγῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰ πρόσφορα μέσα ὀρθῶν σκοπῶν. Δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ὅταν αἱ ἀντινομίαι ἀνακύπτουν μεταξὺ ὀρθοῦ καὶ μὴ ὀρθοῦ σκοποῦ, ἢ μεταξὺ μέσων ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν τοῦλάχιστον δὲν εἶναι πρόσφο-

ρον. Διότι τότε κατ' ανάγκην τὸ μὴ ὀρθὸν καὶ τὸ μὴ πρόσφορον θὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ προσφόρου. Ἀντινομίαι πραγματικαὶ εἶναι μόνον αἱ μεταξὺ ὀρθῶν ἐπιταγῶν ἀντιθέσεις.

Μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἠσχολήθη ἀνέκαθεν ἡ φιλοσοφία. Τολμῶ ὁμως νὰ ἐκφράσω τὴν ἄποψιν ὅτι δὲν τὸ ἐτοποθέτησε, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, εἰς τὴν κεντρικὴν ἐκείνην θέσιν, τὴν ὁποίαν πράγματι κατέχει· καὶ τοῦτο, διότι δὲν ἀντεμετώπισεν ἐνιαίως ὅλας τὰς ἀντινομίας καὶ δὴ ὡς βασικὸν πρόβλημα τῆς πράξεως γενικῶς. Τοῦτο τὸ κενὸν θὰ ἤθελα νὰ τὸ ἀποδώσω εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν ἀντινομῶν τῆς πράξεως, εἰς ὅλην τὴν ὀξύτητα του, τὸ ἀντιμετωπίζει πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τῆς θεωρίας ὁ ἄνθρωπος τῆς πράξεως.

Τῷ ὄντι οἱ ἀσχοληθέντες θεωρητικῶς μὲ αὐτὸ ἐπεδίωξαν νὰ διατυπώσουν γενικὰς τινας ἀρχὰς βάσει τῶν ὁποίων ἀβιάστως θὰ ἠδύνατο νὰ δοθῇ λύσις εἰς πᾶσαν ἐμφανιζομένην περίπτωσιν διὰ τῆς παγίας ἱεραρχήσεως εἴτε τῶν συγκρονομένων ἰδεῶν εἴτε τῶν πρακτόντων ὑποκειμένων. Ἡ εὐρεσις τοιούτων ἀρχῶν ἀσφαλῶς θὰ ἐμίλωνε τὴν δραματικότητα τῶν ἀντινομῶν καὶ θὰ διηκολόνηε τὴν προᾶξιν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν πολιτειῶν.

Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς οὐδεμία τοιαύτη παγία ἱεράρχησις εἶναι ὀρθή. Ἐνώπιον τῆς ἐν χρόνῳ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν πολιτειῶν ἀκολουθητέας πορείας ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς ἀδυνατεῖ νὰ δώσῃ ἐνιαίαν λύσιν δι' ἐκάστην τῶν ἀντινομῶν, πολλῶ μᾶλλον διὰ τὸ σύνολον αὐτῶν. Δύναται ἀπλῶς νὰ θέσῃ ὀρθῶς τὸ πρόβλημα, καὶ ἀπαλλάσσων αὐτὸ ἀπὸ τὰς κρατούσας πλάνας, νὰ καταστήσῃ συνειδητὴν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι αἱ ἀντινομίαι, προκύπτουσαι ἐκάστοτε ἀπὸ ἀπολύτως συγκεκριμένα δεδομένα, πάντοτε δὲ διάφορα κατὰ τι τοῦλάχιστον στοιχεῖον, δὲν δύναται νὰ ἀρθοῦν διὰ τῆς σχεδὸν μηχανικῆς ἐφαρμογῆς γενικῶν κριτηρίων ἐφ' ἅπαξ τεθέντων. Θὰ ἀρθοῦν αὐτοτελῶς εἰς πᾶσαν κεχωρισμένως περίπτωσιν ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ πρᾶττον ὑποκείμενον. Μόνον ὁ ἐν ἐκάστη ἐλευθέρῃ συνειδήσει ἐνεργὸς πρακτικὸς λόγος, μόνον ἢ *ad hoc* κρίσις αὐτῆς δύναται νὰ δώσῃ τὴν ὀρθὴν λύσιν. Πέραν ἐπομένως τοῦ ἤδη χαραχθέντος εὐρυτάτου πλαισίου θεωρητικῶν ἀρχῶν ὁ πρᾶττον εὐρίσκεται ἐγκαταλειμμένος εἰς τὰς ἰδίας του δυνάμεις. Ἀποφασιστικὴν βοήθειαν ἔξωθεν δὲν δύναται νὰ εὔρη. Οὔτε ἡ θεωρία, οὔτε ἡ πεῖρα ἐκ τῆς πράξεως τῶν ἄλλων δύναται νὰ τοῦ προσφέρουν ἐτοιμοὺς λύσεις. Ἐφ' ὅσον τὸ ἐκάστοτε τιθέμενον πρόβλημα εἶναι ἐκ φύσεως ἀπολύτως ἀτομικόν, προηγούμενα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν. Μόνον ἀναλογίας δύναται νὰ ἀντλήσῃ ἐξ αὐτῶν, ἐγγυτέρας ἢ ἀπωτέρας, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε βοηθοῦν τὴν σκέψιν, ἄλλοτε ὁμως ἐπικινδύνως τὴν παραπλανοῦν.

Ὁφείλει ἐπομένως μόνος του ὁ πρᾶττον νὰ διανόσῃ τὴν τεραστίαν ἀπόστασιν, ἢ

ποία χωρίζει τὸν γενικώτατον σκοπὸν ἀπὸ τὸ εἰδικώτατον κριτέον θέμα. Μόνη ἢ συνεχῆς, ἢ πάντοτε πρωτότυπος καὶ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐνὸς ἐκάστου πράττοντος παρέχει τὴν δυνατότητα ὀρθῆς ἄρσεως τῶν ἀντινομιῶν. Ὁ ναὸς πρέπει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ κρημνίζεται καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐκ νέου νὰ ἀνεγείρεται. Αὐτὸ σημαίνει ἀρετή.

Ἡ παθητικὴ ὑποταγὴ εἰς οἰανδήποτε πεπατημένην, εἰς οἰουσδήποτε γενικὸς κανόνας, ἐνδέχεται τυχαίως νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ὀρθὴν λύσιν, ἐνδέχεται νὰ ὀδηγήσῃ τὰς μάζας συνήθως πρὸς τὰς δι' αὐτὰς καλυτέρας δυνατὰς λύσεις τρεχόντων διλημμάτων, ἀλλὰ εἶναι τρόπος ἀντίθετος πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ κρίσις πρὸς ἄρσιν τῶν ἀντινομιῶν εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον δυσχερῆς καθ' ὅσον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ στηρίζεται εἰς μίαν τῶν ιδεῶν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ σύνολον αὐτῶν, δηλ. εἰς τὸν τελικὸν σκοπὸν. Οὐδεμία ἰδέα κατ' ἀρχὴν ἔχει τὸ προβάδισμα ἔναντι οἰασδήποτε ἄλλης. Εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἀπολύτου δὲν ὑπάρχουν διαβαθμίσεις. Εἰς τὸν πράττοντα ἀνήκει, ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε πραγματικῶν συνθηκῶν καὶ ἐν ὄψει πάντοτε τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν προσφορωτέρου τρόπου πραγματοποιήσεως τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, νὰ προσδιορίσῃ τὴν τάξιν καὶ τὸ μέτρον τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ιδεῶν. Ταῦτα ἰσχύουν ὄχι μόνον διὰ τὰ ἄτομα, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς βασιλικοὺς ἄνδρας, ἄνευ ἐξαιρέσεως.

Ἀποτελεῖ σφάλμα νὰ νομίζεται ὅτι ἐπὶ θυσία πάσης ἄλλης ἐπιδιώξεως σκοπὸς τῶν πολιτειῶν εἶναι ἡ ἄσκησης τῆς διανεμητικῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ διαφύλαξις αὐτῆς διὰ τῆς λεγομένης διορθωτικῆς. Τὰ γνωστὰ λόγια *Fiat justitia, pereat mundus* ἢ *Fiat justitia et ruant coeli* κατὰ τρόπον ἀδιάλλακτον ἐκφράζουν αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν, τὴν ἀγνοοῦσαν τὴν καθολικότητα τῆς ἀποστολῆς τῶν πολιτειῶν ἐν τῇ ἰστορίᾳ. Πηγὴν ἔχει τὴν θεωρίαν περὶ πρωταρχίας τοῦ ἠθικοῦ νόμου, νοουμένου ὅμως κατὰ τρόπον στενὸν καὶ τυπικόν. Πολλοὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους ἰδίᾳ χρόνους θεωρητικοὶ τῆς πράξεως περιέπεσαν εἰς τὴν ἐπικίνδυνον πλάνην τῆς τοιαύτης στενῆς συλλήψεως τοῦ ἠθικοῦ δέοντος. Ἐκεῖνοι ὅμως οἱ ὁποῖοι δὲν θεωροῦν ἀπλῶς μακρόθεν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ ὡς ἄνθρωποι τῆς πράξεως ἔχουν τὸ χρέος, χάριν αὐτοῦ τούτου τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ἀνὰ πᾶσαν ὥραν ἀγωνιζόμενοι, νὰ ἐξάγουν σῶα τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰς συμπληγάδας καὶ τὰς ὑφάλους τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι, δὲν δύνανται νὰ σκεφθοῦν τὸ πρακτέον κατὰ τρόπον τόσον στενὸν καὶ τυπικόν. Κατ' ἀνάγκην θὰ σταθμίσουν ὅλα τὰ δεδομένα ἐν ὄψει ὅλων τῶν ιδεῶν, δηλ. ἐν ὄψει τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ τοιαύτη διεύρυνσις καθιστᾷ τὴν κρίσιν ὀλιγώτερον ἀσφαλῆ καὶ τὴν ἀπόφασιν ἐπομένως τοῦ πράττοντος περισσότερον ἐπικίνδυνον.

Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ὁ βασιλικὸς πρὸ παντὸς ἀνὴρ, ὀφείλει νὰ ἀναλάβῃ

τὴν εὐθύνην αὐτῆς τῆς δυσκόλου κρίσεως καὶ ὑπεράνω τῶν ἰδεολογικῶν προτιμήσεων τῆς ἐποχῆς του, ἄλλοτε διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δικαιοσύνης, ἄλλοτε διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἄλλοτε διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργικότητος τῶν κοινωνιῶν, νὰ προκρίνη ὡς ἠθικῶς ὀρθὴν τὴν πορείαν ἢ ὁποία κατὰ τὸν προσφορώτερον τρόπον ἐκάστοτε ὀδηγεῖ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ. Ἔχομεν πλήρη ἐπίγνωσιν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ τοιαύτη μέθοδος ἀρσεως τῶν ἀντινομιῶν εἶναι πρακτικῶς δυσχεροστάτη, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἡ μόνη θεωρητικῶς ὀρθή. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπάρχει δυνατότης χρησιμοποίησεως, οὔτε ἐπιτρέπεται ἡ χρησιμοποίησις οἰασδήποτε ἄλλης.

*

Αὐτὰ εἶναι, κύριοι συνάδελφοι, τὰ στενὰ ὅρια τῆς συμβολῆς τῆς θεωρίας εἰς τὴν ἄρσιν τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀνακουπτουσῶν ἀντινομιῶν.

Ἡ ἀδυναμία αὕτη τῆς θεωρίας δὲν πρέπει οὔτε νὰ ἐκπλήττη οὔτε νὰ πικραίνη. Εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν φύσιν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς, μὲ τὸν ἀμείλικτον κατακερματισμὸν τῶν ἰδεῶν ἐν χρόνῳ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὅμως προκαλεῖται καὶ ἡ ἀνεξάντλητος προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν πληρεστέραν πάντοτε πραγμάτωσιν αὐτῶν.

Ἐάν ποτε ἐξέλειπεν ἀπὸ τὴν μαθηματικὴν σκέψιν ὁ ἄγνωστος X, θὰ ἐφθάναμεν εἰς τὸ τέλος τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης. Καὶ τὸ τέλος εἶναι θάνατος. Ἐὰν ποτὲ ἐπερατοῦτο ὁ πύργος τῆς Βαβέλ, θὰ ἔπαυε πᾶσα ὕλικὴ δημιουργία. Τὸ ἀτελὲς εἶναι τὸ μόνον αἰώνιον κίνητρον πρὸς τὸ τέλειον.

Πικρὰ βεβαίως καὶ δυσάρεστος ἡ ὁμολογία ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ θυσία ἐνὸς καλοῦ χάριν τῆς πραγματοποιήσεως ἐνὸς ἄλλου καλοῦ καὶ δυσκόλως παραδεκτῆ, ὅταν μάλιστα τὸ θυσιαζόμενον εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀξία, ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν στενωτέραν αὐτῆς ἔννοιαν. Πικρὰ καὶ ἡ ἀλήθεια ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀπλὴ καὶ ἐνιαία μέθοδος δι' ἧς νὰ καθορίζεται ἡ ἀξία ἢ ὁποία πρέπει ἐκάστοτε νὰ θυσιάζεται. Οἱ ἐπιχειροῦντες ἐν τούτοις νὰ κατασκευάσουν τοιοῦτους ἀνέτους τρόπους ἐπιλύσεως τῶν ἀντινομιῶν τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἢ καὶ νὰ καταργήσουν αὐτὰς ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν οὐσίαν τῆς ἱστορίας. Ἡ ἀποψίλωσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀντινομιῶν, ἀπὸ τὴν ἀδυσώπητον σκληρότητα αὐτῶν καὶ ἡ παραγνώρισις τῆς ἀνάγκης, ὅπως αὐταὶ πάντοτε ἐπιλύονται ἀτομικῶς, ἀποτελοῦν πλάνας ἐπικινδύνους ὄχι μόνον διὰ τὸν ἐκάστοτε πράττοντα, ἀλλὰ καὶ γενικῶς διὰ τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Εἶναι ἐπομένως θέμα ὑψίστης παιδείας καὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς θεωρίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς πράξεως νὰ ἔχη πλήρη καὶ συνεχεῖ ἐπίγνωσιν τοῦ ἀφεύκτου τῶν ἀντινομιῶν ἐν τῇ πράξει καὶ τῆς ὀδηγίτου ἀνάγκης τῆς πάντοτε ἀτομικῆς τῶν ἐπιλύσεως.

“Όταν ἄλλωστε εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον ἀποκαλύπτεται ἡ ὕλη ὡς προϊὼν ποικίλων ἀντιθέτων ἐνεργειῶν, ἀενάου νείκους καὶ φιλίας, διατι νὰ μὴ ἀποτελοῦν αἱ πρακτικαὶ ἀντινομίαι τὸ μόνιμον σχῆμα τοῦ κόσμου τῆς ἱστορίας; Διατι νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι μόνον ὁ κόσμος τοῦ καθαροῦ πνεύματος ὑπάρχει πέραν τῶν ἀντινομῶν;

Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἀτελείας εἰς ἀτέλειαν, ἀπὸ ἀντινομίας εἰς ἀντινομίαν, ἐν τῇ κατευθύνσει ὁμῶς τὴν ὁποίαν προσδιορίζει ὁ τελικὸς σκοπός, ἡ ἂν θέλωμεν νὰ τὸν ὀνομάσωμεν μὲ τὸ λαμπρότερον τοῦ ὄνομα, ἡ ἐλευθερία, αὐτὴ ἡ πορεία ἀποτελεῖ τὸ πραγματικὸν νόημα τῆς ἱστορίας, τὴν οὐσίαν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς. Ἡ διὰ τῆς πορείας αὐτῆς αἰωνία προσπέλασις τοῦ Ἐπολύτου ἀποτελεῖ καὶ τὴν μόνην δικαιολόγησιν τοῦ κακοῦ, τῆς ἀδικίας καὶ τοῦ πόνου ἐπὶ γῆς. Ἄνευ αὐτῆς θὰ κατελύετο τὸ μόνον γεγονός τὸ ὁποῖον δικαιώνει τὴν Δημιουργίαν. Ἀποτελεῖ ὡς ἐκ τούτου τὴν μόνην πραγματικὴν θεοδικίαν. Μόνον πέραν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς, ἐκεῖ ὅπου «οὐδέτι ἔσται χρόνος», κατὰ τὴν Ἐποκάλυψιν, μόνον ἐκεῖ παύουν νὰ ὑπάρχουν καὶ ἀντινομίαι καὶ ἡ πορεία διὰ μέσον αὐτῶν.

Διὰ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον ἡ ἐπίγνωσις καὶ ἡ εὐθεΐα ἀντιμετώπισις τῶν ἀντινομῶν δὲν ἀποτελεῖ μόνον χρέος καὶ τίτλον τιμῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ μόνον ἀσφαλές ἔρεισμα τῆς ἐσωτερικῆς του ἐλευθερίας. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε ἀθεμελιώτους μεσσιανισμοὺς τοῦ καιροῦ του καὶ τὰς μονοπλεύρους ἀφελεῖς ἀντιλήψεις τῶν πολλῶν λυτρώνει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ὀδηγεῖ πρὸς τὴν κάθαρσιν.

Ἡ κάθαρσις αὕτη τελειοῦται εἰς τὸ ὄριακὸν ἐκεῖνο σημεῖον, ὅπου ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπον ἐπίγνωσιν τῆς τραγικότητος τῆς ὑπάρξεως του καταργεῖται διὰ τὸν ἄνθρωπον πᾶσα μορφὴ ὕλικῆς εὐδαιμονίας καὶ ὅπου ἐν ταῦτῳ καταργεῖται καὶ πᾶσα συσχέτισις τῆς ἀρετῆς του πρὸς οἰανδήποτε μορφήν ἐξωτερικῆς ἐπιβραβεύσεως. Τότε μόνον ὁ ἄνθρωπος πατεῖ ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους· τότε μόνον δύναται, ἰσχυρὸς ἐν τῇ γυμνότητι του, νὰ διεκδικήσῃ τὸν ἀλαμπῆ κότινον τοῦ μεγίστου, ἀλλ’ οὐδέποτε τελειομένου, ἀθλήματος. Τότε μόνον καθίσταται ἄξιος διὰ τὴν ἐν καθαρᾷ καὶ πεφωτισμένῃ συνειδήσει πραγμάτων τῶν ἰδεῶν ἐπὶ γῆς, τὴν πάντοτε ἀτελεῖ καὶ κατακερματισμένην, ἀλλὰ καὶ πάντοτε συντελουμένην ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Ἐπολύτου.

«Τὸ γὰρ ἔστι μόνον ἐκ θεῶν» (Πινδ. Ἐποσπ. 131).